

УДК 81-13

Кисла Анна Борисівна

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
 Науковий керівник: Джочка Ірина Федорівна, кандидат філологічних наук, доцент
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВКАЗІВНОЇ ЧАСТКИ *ОН*

*У статті проаналізовано комунікативні (семантико-прагматичні) функції вказівної частки **он**, з'ясовано контекстне оточення партикули. Виокремлено похідні від частки неповнозначні лексичні комплекси, розкрито їхнє модально-експресивне навантаження.*

Ключові слова: вказівні частки, неповнозначний лексичний комплекс, прагматика, модальність.

Питання частиномовного статусу часток і досі залишається дискусійним. «Більшість науковців підтримує широке трактування цієї категорії слів [часток], яке свого часу запропонував В. Виноградов. Він виділив категорію часток мови, що об'єднала власне частки, зв'язки, приєднання. Частками він називав класи таких слів, які не мають цілком самостійного або матеріального значення, а надають здебільшого додаткових відтінків значенням інших слів, груп слів, речень або ж служать для вираження граматичних (а отже, і логічних, і експресивних) відношень» [7, с. 9]. Як «аналітичні синтаксичні морфеми» потрактовують частки І. Вихованець та К. Городенська, наголошуючи на відсутності в партикул лексичного значення та виокремлюючи сферою їх функціонування «синтаксичне слово та синтаксичну одиницю-конструкцію – речення» [4, с. 357].

Відкритим залишається питання встановлення функційного навантаження партикул. Т. Матулевська наголошує на «актуалізації прагматичних функцій» часток. Цим вони відрізняються від інших службових класів слів, оскільки «стають репрезентантами прагматичних значень» [7, с. 12]. Сучасні дослідження спрямовані на встановлення власне комунікативних функцій часток, оскільки вони «служать засобами виділення теми і реми в актуальному членуванні речення» [4, с. 358]. Тому **актуальним** залишається з'ясування семантико-прагматичних особливостей часток, зокрема у сучасному художньому дискурсі.

Наукова новизна полягає в тому, що комунікативні параметри вказівної частки *он* на матеріалі сучасної української прози вперше стають предметом окремого наукового аналізу.

Метою дослідження є встановлення й аналіз функційно-семантичного потенціалу вказівної частки *он* у сучасному прозовому тексті.

Вказівні частки зараховують до логіко-модальних партикул. Це порівняно невеликий клас лексем, до складу якого входять партикули *от, ото, то, он, оно, онде, це, оце, ген*. Більшість мовознавців ототожнюють їх зі «словами-жестами», що виконують роль вказівки на предмет, який безпосередньо сприймається мовцем. Окрім семантики дейксису, вказівні частки «експлікують у висловленні диференціальні аксіолого-модальні суб'єктивні значення, а саме: оцінка ситуації як неможливої чи небажаної для мовця; здивування; захоплення чийось вчинком, схвалення його; волонітативне суб'єктивно-модальне значення погрози; емоційно-оцінне суб'єктивно-модальне значення незадоволення, осуду; епістемічне суб'єктивно-модальне значення» [9, с. 123].

Сферою використання дейктичної частки *он* є розмовно-побутовий та художній стилі, трапляється застосування партикули в публіцистиці. В інших стилях частка *он* характеризується низькою частотністю слововживання.

У досліджуваних художніх творах партикула *он* виконує ряд дейктичних функцій. До таких належить насамперед вказівка на конкретний об'єкт, який мовець сприймає реальним, наприклад: *Її початок сьогодні посеред ночі приніс північний вітер, і вона повисла он на тій гілці вишні, що так перелякано ступає у твоє вікно* (Дара Корній); *Григорій підвів неї до однієї з вітрин. Подивився і попросив продавця показати он той ланцюжок; Шкода, звісно, рубати. І цю яблуньку, це зовсім молоду, і он ту сливку, що сама садила* (Володимир Лис); *Біжу, каже, й знаю, що он за тим поворотом буде аптека, а там далі школа, спортивний майданчик, садок; – Це трохи, це тришечки – і ти підеши сам, – казала мама. – Ну пожди, он до того стовпчика донесу, і підеши* (Василь Шкляр); *Волосюк твій, чоловік законний, батько он тих, хто там верещить, де? На фронті, може, з Гітлером воює?* (Андрій Кокотюха). У таких синтаксичних конструкціях частка займає препозицію до вказівного займенника *той*, актуалізуючи вторинну семантику уточнення («саме той»).

Ще однією дейктичною функцією аналізованої частки є вказівка на місце розгортання подій. Як і в попередньому вияві, партикула в реченні займає препозицію, поєднуючись із займенниковим прислівником

там. Така дійктивно-прислівникова сполука позначає простір, віддалений від зони візуального сприйняття мовця, наприклад: *Мо', по чорниці ходила, он там, де бір починається, ягідники знатні, люди заготовляють, війна війною, а зимою згодиться, і простудниця, і всяка на живіт гонячка; А скільки то було крику, коли вона дізналася, що Петрик, який гон там живе, забрав собі мед із джмелиних нірок; Ми якраз з Денисом Веприковим он там, краєм лісу, до шосейки йшли* (Володимир Лис); – *Так він же і в тебе с. Он там у чамайдані, у хрестоматії* (Василь Шкляр).

Встановлені комунікативні (семантико-прагматичні) вияви частки *он* Ф. Бацевич називає «дейкисом відстороненого фізичного сприйняття» [1, с. 191]. У таких випадках функційний потенціал партикули поширюється або на конкретний об'єкт, або на віддалене місце розгортання подій. При безпосередньому контакті адресанта з повідомлюваним вказівна частка *он* може супроводжуватися або повністю замінюватися вказівним жестом.

Другим комунікативним (семантико-прагматичним) виявом партикули *он* є «дейкис ментального відсторонення» [1, с. 191]. Зазвичай у такій функції частка експлікує зміст усього висловлення, підсумовує та узагальнює його, наприклад: – *Яка вдалася. Ти он як її любиш; Он у нього сім'я, вже дітей троє, а Стьопка, друг колишній, мало того, що досі не женився, а тепер ще й покалічений* (Володимир Лис).

Проте в більшості випадків ментальний дейкис супроводжується додатковим семантичним відтінком. Зокрема партикула виконує функцію репрезентанта певної події, яка трапилася в минулому, і яку мовець прагне повідомити реципієнту, наприклад: *Хвилі нікого не хочуть ковтати – лише лякають. Он скільки разів кидалися на мене і на мій камінь. І що?* (Ольга Деркачова); *Он колорадських жуків півтазика на картоплі в горіди назбирала, але гасом не полила й не підпала – пожаліла, висипала на дорогу, щоб вони знову на сусідні грядки перелітали чи переповзали; Он у сусіднє село привезли домовину, родичі на цвинтарі гріб аж через тиждень розкопали, коли військові перестали стерегти могилу...; Але й інтернат – не вихід. Он Марту оформили туди ж – а яка користь? Мізерна...* (Ольга Слоньовська). Окрім минулого часу, частка стає виразником сучасних відносно адресанта ситуацій: *Он з Романом що робиться. І справа вже навіть не в Магдалені та її вибрику* (Дара Корній); – *Криши цибулю, плач – і мовчи! Он Ганнуся на тебе дивиться, як на страховисько!* (Ольга Слоньовська).

Характерною комунікативною (семантико-прагматичною) функцією досліджуваної партикули є констатація мовцем факту дійсності, який адресат може ставити під сумнів, наприклад: *А я думала, чому завжди кажуть, що об розв'язанні шнурівки можна зашпортатися і впасти. Он я йду і не падаю* (Ольга Деркачова); *Ми – ніхто, робоча худоба. Он зоотехнік уже чіпляється як не до Полі, то до Уляни...* (Ольга Слоньовська); *Я он теж був перелякався* (Василь Шкляр). В окремих випадках цей вияв може набувати додаткової семи уточнення: – *Та ну його, – сказав я, гадаючи, що такий шалений конкурс перелякав дядька Якова. – Он на мехмат по півтори душі; З іншого боку, однокласник усе-таки, он чужих відпускаємо, а з цим же ледве не за одною партою сиділи* (Василь Шкляр).

Трапляються випадки, коли аналізована партикула у відповідному контексті набуває й додаткових модально-експресивних ознак, які у висловленні вказують на міру вияву: – *Хіба мені жалько картоплі? Он її скільки в кагатах* (Василь Шкляр); недоречність: *Він щєбетав, щєбетав щось про Юльку, про те, як вона мене любить, а я не розумів, навіщо тут стільки радощів, коли он біда стоїть за плечима, і тоді Петя перейшов на шепіт...* (Василь Шкляр); докір: «...Хай то й Альти, але ж воно – гори. Он сина застудив...» (Дара Корній).

Для підсилення модально-експресивного потенціалу досліджуваної партикули *он* мовець може поєднувати її з іншими лексемами, утворюючи неповнозначні лексичні комплекси (далі – НЛК). Такі сполуки, окрім вихідного дійктивного значення, набувають вторинної підсилювальної семантики. На основі досліджуваних текстів виокремлюємо такі НЛК: *он як, а он, он уже, он і, он воно*.

Комплекс *он як* уживається для вираження здивування: *А вона? – З нашого села. Тоді він... він сказав, що коли піду з ним, тоді відпустить неї. – Он як? – У мене буде маленький. А може, маленька. – Он як? Правду кажеш? – Ну, й чого тобі треба? Щось виписати ци за брата просити прийшла? – За брата, – видихнула Соломія. – Он як? Ти думаєш, я всесильний?* (Володимир Лис); – *Он як! Тоді це міняє суть справи, – сказав Єгер* (Василь Шкляр); обурення: *Тадик! Перша любов, он як!.. Зубами скреготнув. І одразу засоромився* (Володимир Лис); – *У вас немає жодної української вистави. – Он як! – Чекаленко силувано усміхався. – А хіба ви не знаєте, що у нас театр російської драми?* (Василь Шкляр); емоційного напруження: – *Намалювати Гітлера? – Ні. Цього разу пропозиція буде не малювати. Завтра вранці з тобою говоритиме Ідеолог. – Он як!* (Василь Шкляр); невпевненості: *Не хотіла і все. Чому? Бо щось вигране могла загубити. Он як? Саме так, визнала Раїса* (Володимир Лис). Для підсилення емоційно-експресивного потенціалу аналізованого НЛК висловлення супроводжується питальною чи окличною інтонацією. Сферою застосування сполуки найчастіше виступає діалогічне мовлення.

Схожими комунікативними (семантико-прагматичними) властивостями характеризується НЛК *он який*. Зокрема у відповідному контексті сполука стає носієм семи обурення, наприклад: «**Он який ти добрий!**» – *подумав Яків* (Володимир Лис). Характерною ознакою НЛК є здатність виражати піднесення та радість мовця, наприклад: *Йому хотілося похвалитися – он яка в мене красуня й начеб... так, досадити тій Лю-Неллі* (Володимир Лис).

На відміну від двох попередніх сполук, комплекс *а он* конкретизує місце розташування об'єкта, на який вказує адресант: *А он це одна. Як вони [хвили] накинулися на людину* (Ольга Деркачова); – *А як Пашка? – Паша? А он він, поруч із тобою* (Світлана Талан); *Нікого. Тьмяніє вечірнє небо. Блнотить зірка. А он і друга збоку з'явилася* (Володимир Лис). Тотожною семантикою характеризується НЛК *он і*: *А потім його мокрими слідами на небо вилізе сонце і тихенько питає нас: «А доц вже пішов?» Ти скажеш: «Так, пішов, але вже дуже пізно, он і місяць є»* (Ольга Деркачова). Проте найчастіше досліджувана лексична сполука вживається для підкреслення правдивості висловлення та констатації мовцем того чи того факту дійсності, наприклад: *Сказав, що собі іншого купить, а номер цей всім родичам повідомить, он і у дядька Василевого сина, Петра, є такий мобільник...; Той, що першим з'явиться на світ, буде Петром, бо ж той апостол мовби старший, он і батюшка казав, що на небі найближче до Ісуса сидить* (Володимир Лис); *Одна Ромка ще мене жаліє, он і зараз щось там у хаті варить їсти* (Ольга Слоньовська).

НЛК *он воно*, окрім вихідної ознаки (вказівка на об'єкт розмови, не називаючи його), стає носієм підсумкової оцінки ситуації мовцем: *Он воно що! Я нарешті згадав* (Василь Шкляр); – *Он воно що, – сказав Корнїло. – То-то міні казали, що з тим Сьомкою Тихим валандаєшся* (Володимир Лис).

Локативно-темпоральними властивостями наділений НЛК *он уже*. Поєднуючись із прислівником, дійклична частка стає виразником не лише вихідної ознаки, а й додаткових часової та об'єктно-просторової: *Он уже й вогники видно, у вікнах блимають, – отам, де їх найбільше, клуб; ...он уже йде до вас новий міністр оборони Гризло, тремтить, виймуть бакси з кишень, на тому світі вони не ходять...* (Василь Шкляр).

Отже, аналізована вказівна частка *он*, залежно від контекстуального оточення, окрім вихідної дійкличної функції, виражає низку додаткових семантико-прагматичних відтінків, а саме: вираження недоречності, докору, констатації факту дійсності тощо. В окремих випадках партикула уможливує репрезентанцію мовцем подій, які відбулися колись чи відбуваються зараз, свідками яких є безпосередньо учасники комунікативного акту.

Похідні від частки НЛК почасти повторюють комунікативні (семантико-прагматичні) вияви досліджуваної партикули (сполуки *а он*, *он і*, *он уже*), проте такі комплекси, як *он як*, *он який*, *он воно*, окрім вказівної функції, виражають суб'єктивно-оцінне ставлення адресанта до висловлення.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф. Частки української мови як дискурсивні слова : монографія. Львів : ПАІС, 2014. 288 с.
2. Безпояско О., Городенська К., Русанівський В. Граматика української мови: Морфологія. Київ : Либідь, 1993. 336 с.
3. Бутко Л. Структурно-семантичні і функціонально-стилістичні властивості неповнозначних лексичних комплексів, співвідносних зі вказівними частками. URL : http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/1372 (дата звернення 15.03.2019)
4. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматика укр. мови / за ред. І. Вихованця. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.
5. Джочка І. Терміни на позначення різних груп часток в українській мові: проблема неоднозначного трактування. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія*. Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2014–2015. Випуск 42–43. С. 190–196.
6. Загнітко А. Словник часток: матеріали і статті : науково-навчальне видання. Донецьк : ДонНУ, 2012. 381 с.
7. Матулевська Т. Частки як об'єкт дослідження в сучасній лінгвістиці: історія вивчення, деякі аспекти опису. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. Донецьк : Український культурологічний центр, Східний видавничий дім, 2013. Т. 35. С. 7–17.
8. Педченко С. До проблеми класифікації модальних партикул. *Філологічні науки*. 2011. № 9. С. 82–87.
9. Педченко С. Модально-експресивний потенціал видільних та вказівних партикулятивів. *Філологічні науки*. 2009. Вип. 1. С. 122–129.
10. Слободян М. Частки української мови: історія вивчення та сучасний стан. *Актуальні проблеми філології*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 9–10 груд. 2016). Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 24–27.

Євченко Анжела Сергіївна
Харківська державна академія культури

КАРЛО ГОЛЬДОНІ ЯК РЕФОРМАТОР ІТАЛІЙСЬКОГО ТЕАТРУ

У статті проаналізовано та досліджено особливості творчого методу Гольдоні. Підкреслено його значення, як реформатора для розвитку італійського театру. Зазначено, що створений Гольдоні новий жанр комедії міцно утвердився в Італії, а сам драматург став одним з перших італійських просвітителів, творчість якого набула європейського значення.

Ключові слова: театр, комедія масок, Італія, Гольдоні, Мольєр, комедія «дель-арте», «Океан життя».